

YARGILAMAYA HÂKİM İLKELER

Prof. Dr. Süha TANRIVER

Doç. Dr. Emel HANAĞASI

©Bu doküman eğitim amacıyla hazırlanmış ve öğrenciye verilmiştir.

İzinsiz çoğaltılması ve satılması halinde gerekli cezaî ve hukukî yollara başvurulacaktır.

YARGILAMAYA HÂKİM OLAN İLKELER

- Tasarruf ilkesi (m.24)
- Taraflarca getirilme ilkesi (m.25)
- Taleple bağıllık ilkesi (m.26)
- Hukuki dinlenilme hakkı (m.27)
- Aleniyet ilkesi (m.28)
- Dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğü (m.29)
- Usûl ekonomisi ilkesi (m.30)
- Hakimin davayı aydınlatma ödevi (m.31)
- Yargılamanın sevk ve idaresi (m.32)
- Hukukun uygulanması (m.33)

TASARRUF İLKESİ (m. 24)

Tarafların yargılamanın başlangıcını, konusunu ve sona ermesini belirleyebilmeleri, dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf edebilmeleri anlamına gelir. Medenî usul hukukunda, kural olarak tasarruf ilkesi geçerlidir. Tasarruf ilkesinin aksi, *“kendiliğinden harekete geçme ilkesi”*dir.

- **Hâkim, iki taraftan birinin talebi olmaksızın, kendiliğinden bir davayı inceleyemez ve karara bağlayamaz.**
- **Kanunda açıkça belirtilmedikçe, hiç kimse kendi lehine olan davayı açmaya veya hakkını talep etmeye zorlanamaz.**
- **Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri dava konusu hakkında, dava açıldıktan sonra da tasarruf yetkisi devam eder.**

➤ **Taleple bağıllık ilkesi (m. 26):** Dava konusunu davacı belirler. Mahkeme de davacı tarafından belirlenen konu hakkında karar verir. **Hâkim, kural olarak tarafların talep sonuçlarıyla bağıdır; ondan fazlasına veya başka bir şeye karar veremez.** Ancak, mahkeme, **talep sonucundan daha azına karar verebilir.**

TASARRUF İLKESİNİN İSTİSNALARI:

- 1. Aile ve şahsın hukuku ile ilgili hallerde,** davacı tarafından dava açılması gereklidir; fakat, dava açıldıktan sonra bu davalarda kabul, feragat veya sulh mümkün değildir.
- 2. Tüm davalarda, yargılama giderleri** hakkında tarafların bir talebi olmasa da mahkeme kendiliğinden karar verir.
- 3. Tasarruf ilkesinin istisnası** olarak önemli bir düzenleme "***hâkimin davayı aydınlatma görevi***"dir (m. 31).
- 4. Yargılamanın sevk ve idaresi görevi hâkime aittir** (m. 32).

TARAFLARCA GETİRİLME İLKESİ (m. 25)

Bu ilke ile, hukuk yargısının çekişmeli yargı kısmında, **dava malzemesinin** (yani, davanın temelini teşkil eden vakıalar ve delillerin) **getirilmesi konusunda, tarafların mutlak yetkisi vurgulanmaktadır.** Buna göre, kanunda öngörülen istisnalar dışında, **hâkim;**

- **Tarafların söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz.**
- **Sadece taraflarca ileri sürülen vakıaları ve delilleri inceleyebilir.** Ancak hâkim, dava dosyasındaki bilgilerden olayla ilgili olduğu anlaşılan kişileri tanık olarak dinleyebilir, keşfe ve bilirkişi incelemesi yapılmasına kendiliğinden karar verebilir. Ayrıca hâkim, olayın aydınlanması için tarafların delil ikamesini isteyebilir; ancak tarafa belli bir delili hatırlatamaz. **Bkz. m. 31; m. 140; 145; m. 185!**
- **Kendi kişisel bilgisini yargılamada kullanamaz.**

TARAFLARCA GETİRİLME İLKESİNİN İSTİSNALARI:

- **Taraflarca getirilme ilkesinin istisnaları, kamu düzenini ilgilendiren davalardır (örn. babalık davası, nesebin reddi davası; hizmet tespit davaları). Bu davalarda kendiliğinden araştırma ilkesi uygulanır.**
- **Çekişmesiz yargı işlerinde kural olarak resen araştırma ilkesi uygulanır (m. 385, 2).**
- **Somut olayda hangi hukuk kuralının uygulanacağını bulmak, yani hukuk kuralını uygulamak (*iura novit curia*) sadece mahkemeye ait bir görevdir (m. 33). Mahkeme bu konuda tarafların görüşüyle bağlı değildir. Taraflar, uygulanacak hukuk kuralını dilekçe ve layihalarında yanlış belirtmiş olsalar bile, doğru olan hukuk kuralını bulup uygulamak mahkemenin görevidir. Taraflar bu konuda mahkemeye sadece yardımcı olabilirler.**

TEKSİF İLKESİ (m. 141)

➤ **Taraflar, bütün iddia ve savunma nedenlerini, belli bir usul kesitine kadar ileri sürmelidir. Bu usul kesitinden sonra ileri sürülen dava malzemeleri kural olarak mahkemece kabul edilmez. Cevaba cevap dilekçesinden sonra davacı, davalının rızası olmaksızın davasını genişletemez ve değiştiremez. Davalı ise ikinci cevap dilekçesini mahkemeye sunduktan sonra, davacının rızası olmaksızın iddia ve savunmasını genişletemez ve değiştiremez.**

➤ Bu ilkeye bazı istisna getirilmiştir (m. 95-101 gibi). Örneğin, iddia ve savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağının önemli bir istisnası ıslahtır.

YARGILAMANIN SEVK VE İDARESİ (HMK m. 32)

- **Davanın idaresi ve yürütülmesini, yargılama kuralları çerçevesinde mahkeme kendisi belirleyecektir.**
- Duruşma günlerini tespit etmek de mahkemeye aittir. Yine duruşmaların düzen içinde yapılması mahkemenin yetkisindedir. Duruşmaların başlangıcı, sona ermesi, idaresi ve bu sırada taraflara söz verilmesi, soru sorulması hâkime aittir.
- Objektif dava biçiminde olan davaların, yargılamanın daha iyi yürütülmesi açısından ayrılması veya birleştirilmesi de mahkemenin yargılamayı sevk yetkisi içinde düşünülmelidir.
- Dava hakkında hüküm verilmesi, başka bir davanın sonucuna bağlı ise, davanın bu davada karar verilene kadar ertelenmesi, bekletici soruna karar verilmesi de mahkemenin davayı yürütme yetkisi içindedir.
- Yukarıda sayılanlar, davanın hâkim tarafından yürütülmesi açısından davanın şekli olarak yürütülmesini oluşturur. Bunun yanı sıra, yargılamanın maddi açıdan yürütülmesi de vardır. Hâkimin soru sorma hakkı ve delilleri toplama hakkı bu anlamda kabul edilir.

- **Okunamayan veya uygunsuz yahut ilgisiz olan dilekçenin yeniden düzenlenmesi için tarafa süre verilir ve bu dilekçe dosyada kalır. Verilen süre içinde yeni bir dilekçe düzenlenmezse, tekrar süre verilemez.**
- **Belgelerin dosyadan çıkarılmamasının nedeni, ileride bu dosya için kanun yoluna başvurulduğunda, dosyadaki açıklamaların veya belgelerin gerçekten dava ile ilgisinin olup olmadığının denetlenebilmesidir.**

HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİ (m. 31)

- Dava temelini oluşturan vakıalar belirsizse, çelişkiliyse veya tarafın beyan ve açıklamaları açık değilse, hâkim bunları tarafa sorarak açıklattırmalıdır. Ancak belirsizlik, çelişki giderilirken, yeni vakıalar ileri sürülemez, yeni taraflar davaya dâhil edilemez veya taraf değiştirilemez!
- Bu belirsizlik, çelişki talep sonucuyla da ilgili ise, hâkim neyin talep edildiğini davacıya soracaktır.
- Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, taraflarca ileri sürülen vakıaların tamamlanmasını da içerir. Tarafın ileri sürdüğü vakıaya zımnen dâhil olan vakıaların getirilmesi istenebilir.
- Davayı aydınlatma ödevi, m. 25'te, hâkimin tarafların söylemediği şeyi veya iddia sebeplerini kendiliğinden dikkate alamayacağı ve onları hatırlatabilecek hallerde dahi bulunamayacağı belirtilerek sınırlandırılmıştır. Aksi, hâkimin reddi nedenidir (m. 36, 1/a).
- Davanın aydınlatılması araçlarından en önemlisi tarafların dinlenmesidir (m. 144).

DOĞRUDANLIK İLKESİ

Bu ilke, yargılamanın araya başkaca bir makam ya da kişi girmeden kararı verecek mahkeme önünde ve onun tarafından yürütülmesi ve karar verilmesi anlamına gelir. Uyuşmazlık hakkında karar verecek olan mahkeme, dava malzemesiyle delilleri bizzat değerlendirmeli ve karar vermelidir. **Bkz. m. 197!**

Ancak Kanun'un izin verdiği hallerde bazı işlemler başka bir mahkeme aracılığıyla, yani **istinabe** yoluyla yapılabilir. **Naip hâkim** de, bu ilkenin istisnalarından biridir. Yine, **hâkimin dava sırasında değişerek yeni bir hâkimin davaya ortasından devam etmesi** de doğrudanlık ilkesinin istisnasıdır.

HÂKİMİN DELİLLERİ DEĞERLENDİRMESİ

(m. 198)

- Delilleri değerlendirecek olan hâkimdir; hâkim, bu yetkiyi kullanmaktan kaçınamaz; bu yetkisini başkasına devredemez.
- Hâkim **takdiri delilleri, serbestçe değerlendirir.** Kesin deliller bakımından ise, kanunun imkân verdiği ölçüde sınırlı bir değerlendirme söz konusudur; **hâkim kesin delillerle bağlıdır.**
- Hâkim delilleri takdir ederken:
  - ❖ Kanunun belirlediği sınırlarla bağlıdır.
  - ❖ Hukukî dinlenme hakkının bir gereği olarak, delil değerlendirmesini gerekçesine yansıtmalıdır.
  - ❖ Delil değerlendirmesi, aklî, mantikî ve hukukî gerekçelere dayanmalı, kendi içinde ve olayla bağlantılı ve tutarlı olmalıdır. Bu değerlendirmelerden sonra, o vakıa için kabul edilen ispat ölçüsü çerçevesinde hâkimin karar vermesi gerekir.

ADIL YARGILANMA HAKKI **(Anayasa m. 36; AİHS m. 6)**

Adil yargılanma hakkı, hem davacıya hem de davalıya aittir.

Bu hak, davanın açılmasından yargılamanın sona ermesine kadar devam eder.

Bu hak genel olarak dört unsuru içermektedir.

- 1. Kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma**
- 2. Makul süre içinde yargılanma**
- 3. Alenî surette yargılanma**
- 4. Hakkaniyete uygun olarak (adil) yargılanma**

HUKUKÎ DİNLENİLME HAKKI (Anayasa m. 36; AİHS m. 6; HMK m. 27)

- Mahkeme iki tarafa eşit şekilde hukukî dinlenilme hakkı tanıyarak hükmünü vermelidir.
- Hukukî dinlenilme hakkı, dava sonunda hukukî durumu etkilenecek herkese tanınır.
- Hukukî dinlenilme hakkı, tüm yargılamalar için ve yargılamanın her aşamasında uyulması gereken bir ilkedir.
- Hukukî dinlenilme hakkının üç temel unsuru vardır:
  - 1) **Yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunması:** Tarafların gerek yargı organlarınınca gerekse karşı tarafça yapılan işlemler konusunda bilgilendirilmeleri zorunludur.
  - 2) **Açıklama ve ispat hakkı:** Taraflar, yargılamayla ilgili açıklamada bulunma, bu çerçevede iddia ve savunmalarını ileri sürme ve ispat etme hakkına sahiptirler. “*Silahların eşitliği ilkesi*” gereği, her iki taraf da bu haktan eşit şekilde yararlanır.
  - 3) **Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesi ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesi:** Değerlendirme kararların gerekçesinde yapılacağından, eksik, şeklî ve görünüşte gerekçe yazılması, bu hakkın ihlâli sonucunu doğurur. Yapılan değerlendirme sonunda ortaya çıkacak karar da, “*sürpriz karar yasağı*” uyarınca, hukukun genel ilkelerine, mevzuata ve yerleşik içtihatlarla tamamen aykırı ve sürpriz sayılacak nitelikte olmamalıdır.

USUL EKONOMİSİ İLKESİ - MAKUL SÜRE İÇİNDE YARGILANMA (Anayasa 141; AİHS m. 6; HMK m. 30)

- Anayasa'nın 141. maddesine göre, devlet, yargının basit, çabuk ve ucuz gerçekleşmesi için gereken tedbirleri almak zorundadır.
- AİHS'nin 6. maddesine göre de, mahkemeler, makul bir süre içinde karar vermelidirler. Bu, adil yargılanma hakkının bir gereğidir.
- HMK'nun 30 maddesinde de, hâkimin yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.

(DOĞRUDAN) ALENİYET İLKESİ
(m. 28; Anayasa m. 141, I)

KURAL: Duruşma *ve kararların bildirilmesi* alenidir.

SINIRI: Duruşmaların bir kısmının veya tamamının gizli olarak yapılmasına **ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, *tarafardan birinin talebi üzerine yahut resen*** mahkemece karar verilebilir. Bu halde de yargılama taraflara kapalı değildir.

Tarafların gizlilik talebi ön sorunlar hakkındaki hükümler çerçevesinde gizli duruşmada incelenir ve karara bağlanır. ***Hâkim, bu kararının gerekçelerini, esas hakkındaki kararı ile birlikte açıklar.***

Hâkim, gizli yargılama işlemleri sırasında hazır bulunanları o yargılamayla ilgili edindikleri bilgileri açıklamamaları hususunda uyarır ve 5237 sayılı TCK'nun gizliliğin ihlaline ilişkin hükmünün uygulanacağını ihtar ederek bu hususu tutanağa geçirir.

KAYIT VE YAYIN YASAĞI (m. 153)

Duruşma sırasında fotoğraf çekilemez ve hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamaz. Ancak, dava dosyasında saklı kalmak kaydıyla, yargılamanın zorunlu kıldığı hâllerde, mahkemece çekim yapılabilir ve kayıt alınabilir. Bu şekilde yapılan çekim ve kayıtlar ile kişilik haklarını ilgilendiren konuları içeren dava dosyası içindeki her türlü belge ve tutanak, mahkemenin ve ilgili kişilerin açık izni olmadıkça hiçbir yerde yayımlanamaz.

Duruşma sırasında bu yasağa aykırı davranan kişi hakkında HMK'nun 151. madde hükmü uygulanır.

Kayıt ve yayın yasağına aykırı davranan kişi hakkında, ayrıca TCK'nun 286. maddesi hükümleri uygulanır.

Duruşmalar dışında, mahkemede yapılan işlemlerin de aleniyeti söz konusudur!

TUTANAK ÖRNEĞİ VERİLMESİ (m. 158; karşı. AvK m. 46)

KURAL: Tutanakların tamamı veya bir kısmının örnekleri, talep hâlinde taraflara veya fer'î müdahile verilir. Bu örneklerle mahkemenin mührü basılır ve aslına uygun olduğu yazı işleri müdürü tarafından imza olunarak onaylanır.

İSTİSNA: Tutanağın eki niteliğinde bulunan ve gizlilik kararı kapsamında kalan belgelerin örneği ancak hâkimin izni ile verilebilir.

DOSYANIN TARAFLAR VE İLGİLİLERCE İNCELENMESİ (m. 161 ; karşı. AvK m. 46)

KURAL: Zabıt kâtibinin gözetimi altında taraflar veya fer'î müdahil, dava dosyasını inceleyebilir. Dava ile ilgili olanlar da bunu ispatlamak kaydı ve hâkimin izniyle dosyayı inceleyebilir.

İSTİSNA: Gizli olarak saklanmasına karar verilen belge ve tutanakların incelenebilmesi hâkimin açık iznine bağlıdır.

SÖZLÜLÜK-YAZILILIK İLKESİ

- **Sözlülük ve yazıllık, usul işlemlerinin şeklidir. Bkz. m. 144, m. 186, m. 169 vd., m. 133, m. 342, m. 364...**
- **Her iki ilkenin de olumlu ve olumsuz tarafları bulunduğundan, yargılama usulüne göre bu ilkelerden biri ağırlıklı olarak uygulansa da diğerinden de tamamen uzaklaşamaz. Örneğin, yazılı yargılama usulünün uygulandığı davalarda, duruşmalar sözlü olarak yapılacaktır.**

MAHKEMELERDE KULLANILAN DİL

- Mahkemelerin dili Türkçe'dir. Taraflar anlaşarak Türkçe yerine başka bir dil kullanılmasını kararlaştıramazlar.
- Tanık Türkçe bilmezse tercümanla dinlenir (m. 263, m. 324, m. 325).
- Tanık, sağır ve dilsiz olup okuma ve yazmayı biliyorsa, sorular kendisine yazılı olarak bildirilir ve cevapları yazdırılır; okuma ve yazma bilmediği takdirde, hâkim, kendisini işaret dilinden anlayan bilirkişi yardımıyla dinler (m. 263, m. 324, m. 325).

TARAFLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. DÜRÜST DAVRANMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ (m. 29, 1)

- Medenî Kanunda yer alan dürüstlük ilkesi (**TMK m. 2**) genel bir hukuk ilkesi olup usul hukukunda da geçerlidir.
- Dürüstlük kuralına uymak, taraflar açısından bir yükümlülüktür. Davanın açılmasında davacı dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadır. Dürüstlük kuralına aykırı olarak dava açılması, Kanun'da usulî yaptırımlar öngörülerek korunmamıştır (örneğin bkz. **m. 327, m. 329**).
- Usulî yetkiler kullanılırken de bu, dürüstlük kuralına uygun olmalıdır.
- Dürüstlük kuralı, hâkim tarafından re'sen uygulanır! Taraflarda dürüstlük kuralına aykırılığı her zaman ileri sürebilir.
- Taraflar gibi avukatlar da dürüstlük kuralına uymalıdır.

B. DOĞRUYU SÖYLEME ÖDEVİ (m. 29, 2)

➤ Taraflar yargılamada kendi menfaatlerine uygun olarak neleri ileri sürüp sürmeyecekleri konusunda serbesttir. Ancak **ileri sürdükleri hususların doğru olması, beyan ve açıklamalarının gerçeğe aykırı olmaması gerekir.** Taraflardan aleyhlerine olan hususları da beyan etmeleri beklenemez. Ancak gerek kendilerine, gerek karşı tarafa ilişkin hususlarda yaptıkları açıklamalarda mahkemeyi yanıltmamaları gerekir.

➤ Yükümlülüğün konusunu, **tarafların dayandığı vakıalar ve bu vakıaların doğruluğu hakkında getirecekleri deliller** oluşturmaktadır.

➤ Doğruyu söyleme ödevi, **sadece davanın tarafları değil; onların kanunî temsilcileri ve vekilleri için de geçerlidir.**

➤ Doğruyu söyleme ödevine aykırılık halinde mahkeme bu hususu **dikkate almayacak, göz önünde tutmayacak, değerlendirmeyecektir.** Ayrıca tarafın bilinçli olarak yalan söylemesi, bir usul hilesi oluşturur ve duruma göre ayrıca suç olarak kabul edilebilir.